

tam spem veniret recuperandi Mediolani, patesfacta ei quædam fuisse dicuntur, & exhibitæ Smalcaldicorum ad Regem literæ.

LIBER DECIMVS-

TERTIVS.

*Responsum
Protestan.*

AD ea Protestantes Aprilis die vndecimo prolixè respondent, & Granuellano gratias agunt, qui Cæsari auctor fuerit, vt ratione causam illorum explicaret. Nam quia aduersarii causam tuentur iniustam & infirmam, quia suos errores passim ab omnibus impugnari vident ac reprehendi, quia doctrinam Euangelii refutare non possunt: ideo sibi colorem aliunde asciscunt, ista nos criminatione premunt ac vulgò traducunt. Sed præter officium est & valde indecorum Episcopis, quòd de bonis ita Cæsarem sollicitant & urgent, quasi in eo summa sit posita reipublicæ Christianæ: nec interim de tollendis tot tantisque vitiis & erroribus, quos ne ipsi quidem dissimulare possunt, verbum vllum faciunt. Quòd autem tanto cum onere & discrimine doctrinam hanc ipsi profitentur, vna solùm est & præcipua causa: nimirum, quia Deus hoc ab eis requirit, vt filii sui nomen & Euangelium profiteantur. Iubet enim vt falsum & impium cultum defugiant homines. Hoc dato responso decretum faciunt, vt pro iis ad Regem intercedatur, qui doctrina

næ causa per Galliam paterentur. consulunt etiam Heilbrunensibus, ut Missam pôtificiam è certis templis, quod nondum fecerant, ex-terminent, promissis auxiliis ad eam rem, si quid fortè periculi contingat. Postremò quid sit opus factò constituunt, si fortè Cæsar aut pacem repudiet, aut ambiguè respondeat: aut Camera suo more pergat: aut copiæ conscribantur occulté.

Dum hæc geruntur, Cæsar animaduertit in Gandauenses, & seditionis auctores capite ple-
dit: & ablatis armis, quum priuilegia & beneficia omnia ipsis ademisset, arcem ibi cõstruit, & præsidium in capite ac ceruicibus illorum collocat. Decimooctauo deinde Aprilis die Cæsar dat literas ad Saxonem & Lantgrauium, se pro sua benignitate rursus ipsis alium indicere conuentum, ut ad sextum Iunii diem Spiræ sint: aut si fortè lues aut morbi contagio non permittat, eo loco, quem frater Ferdinandus constituerit, agendi causa uide-
licet derationibus, quæ emadmodum hoc tantum periculum, quod Germaniæ prorsus incumbat, euertere possit atque tolli. De Car-
dinali Farnesio supra diximus. Is Lutetia Pa-
risiorum profectus cum Cæsare fuit in Belgium, adolescentiæ vix egressus annos. & Cæsarem indignè tulisse ferunt, quòd non aliquem ætate consiliòque grauè Pontifex misisset. Quñ igitur de religione deque bello Tur-

*Legatus
suo digniss
Pontifice.*

cico incidisset deliberatio, & Grāuellanus verba fecisset, Farnesius p̄sente Cæsare & Ferdinando orationem habuit in Protestantos admodum vehementem, ad eò vt inter cætera diceret, non facillè posse discerni, vtri magis Christum oppugnent, Protestantos an Turcæ. nam hos quidem in corpora tantùm sc̄uire: sed ab illis etiam animas in sempiternum exitium trahi. Erat attributus Farnesio Marcellus Ceruinus, Episcopus Nicæstri, consiliorum ipsius moderator. Hoc Farnesii cōsiliū vbi mensibus aliquot post emanasset, Ioannes Calvinus excusum typis, commentario vestiuit. Ad hoc tempus, Cluuiæ Princeps, Geliæ possessor, ad Cæsarem venit transactionis causa. Verùm id frustra fuit: & domum reuersus, cum Galliæ rege cœpit communicare consilia. Nam is quum recuperandi Mediolani spe tota decidisset, oblatis à Cæsare conditionibus, quas minimè putarat, animum ab eius amicitia totum auertit, licet dissimulanter, seque falsum esse querebatur: & à Cōestablio, qui Cæsaris transitus auctor fuisset, & ipsum ingenti spe totum impleisset, alienior esse cœpit, quum antea nihil non ei tribuisset. Quum igitur & ipse rationes omnes circumspiceret, quomodo Cæsari molestiam exhiberet: & Cluensis tantam litem ac offensionem de Geliæ possessione, sustinere solus non posset,

cœptum

Dux Cluensis.

ceptum est cogitari de mutuis amicitia vinculis. Bellum hoc tempore Pontifex faciebat Perusinis, quum illi falis & aliarum rerum vestigal auctum ab illo, pendere recusarent. Ciuitatem verò suæ ditionis fecit: & Ascanium Columnam, virum præpotentem, consimili de causa, finibus omnibus eiecit. Cardinalis Farnesius expositis mandatis, quum de pace Cæsaris & Gallia regis non succederet: dies etiam effret clam ipso constitutus Haganoæ Protestantibus, ad futuram actionem, discedit: & sub Idus Maias celeriter Romam contendit. Ad conuentum Haganoicum Gallia rex Legatum mittebat Lazarum Baysum, monitu Cæsaris. Nam offensionem dissimulabant vterque, & blandis adhuc verbis res agebatur: & Calendis Iunii Rex edictum proposuit admodum graue, contra disseminatores hæresis & falsæ doctrina Lutheri atque sociorum. His ferè diebus Anglia Rex Thomam Crommelium, quem ex infimo loco perduxerat ad summam dignitatem, capite plectit, & Annam Cliuensem repudiat: & Catharinam Hauardam, Norfolcia Ducis è fratre neptem, in matrimonium ducit. Crommelius fuerat suator connubii Cliuensis. Quum autem Rex Hauardam post adamaret: impulsus ab ea fuisse putatur, ut Crommelius, quem suis illa rebus ob-

*Bellum Pō
tif. in Pe.
rusinos.*

*Quinta
uxor An-
gli.*

stare iudicabat, è medio tolleretur. Nobilitati quoque nõ multum erat acceptus: & in suspicionem venerat, quasi Pontificiis moliretur exitium. Henricus Brunsvicensis interea tum reliquos Protestantes, tum Henricum Saxoniæ principem grauiter ad Cæsarem accusabat. Vigesima quinta die Iunii conuētus Haganoici factum est initium. Protestantium legati aliquot diebus ante actionem interpellauerāt Electorem Palatinum, Coloniensem, Treuericum, Ericum Brunsvicensem, Episcopum Augustanum & Spirenses, vt pacis essent consiliarii. Ferdinandus legatis ad se vocatis (nam Principes ipsi non venerant) nominat intercessores. Quos illi quum recepissent, cœptum est agi. Venerunt etiam eò theologi Protestantium magno numero, Iustus Menius, Pistorius, Vrbanus Reginus, Bucerus, Brentius, Blaurerus, Osiander, Schnepfius, & alii multi. Melanchthon graui valetudine detētus in itinere, substitit. Hi domi quisque suæ conciones habebant ad suos, vti fieri concuevit: tunc imprimis, quum deliberandi causa simul omnes conuenissent legati. Ferdinandus autem vbi rescieuit, interdixit. Legati contra non publicè, sed priuatim doceri tantum, demonstrant, nec esse quod ægrè ferat. Post multam disceptationem, quum Protestantes colloquium vrgerent: intercessores contra sibi mandatum à Cæsare atque Rege dicerēt,

vt

Cōuentus
Haganoici
1576.

vt ad modum actionis Augustanæ pergerent, Ferdinandus Rex Iulii die decimosexto conuocatis omnibus, quandoquidem ita se res habeat, vt definiti nihil possit, imprimis autem propter absentiam Lātgrauii atque Saxonis, constituendum esse dicit alterum diem, quo utriusque partis legati & viri docti pari numero conueniant, & de dogmatis Augustanæ confessionis inter se conferant, simul proximo conuentui locum designat Wormaciam, ad vicesimum octauum diem Octobris. Interea pacem ab omnibus coli, & à vi iubet abstineri. Eo durante conuentu mortuus est Ioannes Vayuoda, Rex Hungariæ, relicto filio Stephano, quæ recēs ei peperit Isabela, Sigismundi Poloniæ Regis filia. Sub hoc *Incendia per Saxoniam.* quoque tempus orta sunt variis in locis incendia per Saxoniam & loca finitima, ditionis ferè Protestantium exustis aliquot oppidis atque vicis. Hoc tantum scelus auctore Brunsvicensi factum esse ferebatur. Secūdo Calendæ Iulii crematus est Londini, ob Euāgelii professionē, Robert⁹ Barnus, doctor theologus. Fuerūt simul exusti duo quidā alii eiusdem religionis. Deinde cremati sunt tres eodem die, qui & Romani Pōtificis primatum, & Catharinæ Hispanæ coniugium approbant. Augusto mense vitam finiit Lutetiæ *Endam.* Guilielmus Budæus, libellorum supplicum magister, summę vir eruditionis, & ad omnē

posteritatem memorabilis, qui absque pompa sepeliri voluit. Sub Idus Octobris datis Cæsar Bruxellæ literis, Granuellano potestatem facit agendi, sibi que legatum instituit ad futurum colloquium. Qui cum Wormaciam venisset, Atrebatensi Episcopo, filio, comitatus, & theologis Hispanis, Muscosa, Maluenda, Carobello, exhibitis in confesso mandatis & epistola Cæsaris, orationem habet vigesimoquinto die Nouembris, & excusans cur neque Cæsar neque Rex Ferdinandus adessent, præclarum Cæsaris erga rempublicam & verè paternum animum exponit. Postridie quàm Granuellanus orasset, ceptum agi de notariis atque scribis, & vtrunque delecti sunt bini, qui singula diligenter exciperent atque seruarent: à Protestantibus designati sunt Gasparus Cruciger, Wolfgangus Musculus, theologo. Octaua deinde Decembris die Thomas Campegius, Episcopus Feltrensis, legatus pôtificius, orationem habet. Postea prolixa fuit inter eos altercatio de forma iurisiurandi, de numero collocutorum, & suffragiorum modo. Quum enim Pontificii animaduertent, Palatini & Brandenburgensis Electoris, atque etiam ducis Cluensis consiliarios in Protestantium partes inclinare, veriti ne suffragiis vincerentur, consultò diem ex die ducunt, donec aliud à Cæsare nuntiaretur. Sub idus demum Ianuarii mens-

M. D.
XLI.

sis

fis Pontificii deligunt Ioannem Eccium, alteri vero Philippum Melanchthonē, qui differant. Et primò quidem vt ordine fieret progressus, de peccato, quod vocāt Originis, verba faciunt alternis, in confesso publico. Sed ecce post tertium colloquii diem, Cæsaris adferuntur ad Granuellanum literæ, ceterosque legatos, quib⁹ literis, & actionē omnē ad Ratisbonæ comitia reiicit: & Protestantes imprimis eò venire iubet, & Granuellanū ad se quamprimū reuocat. Ita res impedita & dissoluta fuit. Ducendo enim tempus, & nectendo morā, diuerticula sibi quarūt Pontificis administri & effugia. Februarii mensis die vndecima, Philippus Schabotus, Gallia, quem vocant, Amiralius, vir summæ dignitatis, in suspicionem vocatus apud Regē, ob non bene administratum bellum Sabaudicum, damnatus fuit repetundarum & læsæ maiestatis, & priuatus honoribus, ablata spe restitutionis. Ad hoc etiam tempus Henrici principis Saxonis filius Mauricius, in matrimonium ducit Agnetem, Lantgrauii filiam. Mense Martio plerique Principes ac ordines Ratisbonam veniunt, quum aliquandiu Cæsar eos expectasset. Sub hoc tempus Ratisbonam allatus est Martini Lutheri liber admodum vehemens, lingua populari scriptus in Henricum Brunsvicensē. Is emisso nuper libello Saxonem

*Amiralius
damnatus*

*Cōventus
Ratisbonæ*

nominauerat hæreticū, seditiosum, Cainum,
 monstrum, AEsopum, nulla nec corporis nec
 animi virtute præditum, quem ipse quoque
 Lutherus, licet eius idolū ac velut alter deus,
 rideret ac contemneret. Lutherus, qui suam
 ad existimationem hoc pertinere ducebat, a-
 cerrimè respondet, & calumniam esse dicit.
 Lantgravius præterea & legati Saxonici Ra-
 tisonæ Brunsvicensem apud Cæsarem accu-
 sabant, tum ob alia, tum ob incédiarios, quos
 in ipsorum regiones immiserat: nam malefi-
 corum plerique habita quæstione, ad extremū
 vsque spiritum testificabantur, à præfectis &
 familiaribus Henrici Brunsvicensis accepta
 pecunia se fuisse conductos. Iunxerat se illis
 Guilielmus Brunsvicensis, qui & ipse fratrem
 germanum Henricum grauitè accusabat, à
 quo fuerat multis annis detentus in carcere.
 Quū iam pleriq; cōuenissent omnes, inchoat-
 tur actio die quinta mensis Aprilis, & nomine
 Cæsaris de more proponitur. Postea Cæsar ab
 vtrisque petit, imprimis autem à Protestanti-
 bus, vt deligendi personas facultatem sibi per-
 mittant, quæ de rebus cōtrouersis amicè con-
 ferant: in eoque sibi fidant, qui nihil sit factu-
 rus, quod non ad patriæ salutem pertineat.
 Id quū obtinuisset, designat Iulū Pflugium,
 Ioannem Eccium, Ioannem Gropperum,
 Philippum Melanchthonem, Martinum Bu-
 zerum, Ioannem Pistorium, vt dogmata con-
 trouer-

trouersa tractent, & ad se Principesque referant. Deinde ad se vocatos, multis verbis grauius monet, vt in huiuscausæ tractatione nihil tribuant affectibus, verum ad gloriam Dei solum respiciant. His quosdam adiungit, qui partim actioni præsideant, partim vt testes & auscultatores adsint. Itaque Fridericum Palatinum & Granuellanum præsidere iubet, sex verò alios testimonii causa voluit adesse. Quum autem Aprilis die vicesima septima conuenissent omnes, Granuellanus eis librum descriptum exhibet, quem Cæsari dicebat esse traditum à quibusdam viris bonis atque doctis, velut idoneum ad futuram conciliationem.

Velle itaque Cæsarem, quò videlicet legitimum argumentum habeant, ac velut agendi materiam, vt eum librum pariter euoluant & expendant: & quod in eo simul omnibus probatur, laudent: quod verò minus, corrigant. Liber iste doctrinæ capita præcipua continebat.

Maior mense Protestantium ordines ad Franciæ regem missis Ratisbona literis, pro iis qui per prouinciam Galliæ, ob doctrinæ professionem partim erant in viculis, partim in exitio, partim in latibulis ærumnosam vitam agebant, intercedunt. Huic persecutioni causam dedit in Merindolanos, Prouinciæ vicum, anno superiori lata sententia præside Bartholomæo Chassaneo iureconsulto. quæ quum esset horrenda supramodum & atrox, ingentem terro-

*Persecutio
in Gallia*

*Ducis Cli
uēsis aduē
sus in Gal.*

rem attulit miseris hominibus. Verūtamen eius executio plena in aliud tempus dilata fuit. Dum hæc Ratisbonæ geruntur, Guilielmus princeps Cliuensis, quum implacatum haberet Cæsarem ob Geldriæ possessionem, clam in Galliam proficiscitur. Quò cum venisset sub exitum Aprilis, Rex non secus atque filium parens complexus est. ac tum coeptum est agi de eius cōiugio cum Ioanna, Regis è Margarita sorore, Regina Nauarræ, nepte, circiter vndecim annorum puella, longè omnium totius Galliae ditissima, & forma cum primis elegantia, & optimis formata moribus. Itaque sub Idus Iunii mensis peraguntur nuptiæ. Aliquot pòst diebus, domum Cliuensis rediit, in Gallias relicta coniuge sponsa, quam apud se remanere mater voluit, donec esset tēpestiua viro. Priusquam in Galliam veniret Cliuēsis, Amiralium, de quo supra diximus, Rex liberari, domumque proficisci, Maio deinde mense iubet ad se venire, & perhumaniter acceptū, pristinæ dignitati restituit, & tāquā ab inferis in lucem reuocauit: & nouo profus ac p̄pmodū inaudito exēplo, sententiā à lectis simis latā & summis quidē iudicib⁹, irritā fecit: partī odio Cōnestablii, vt creditur, partim intercessione Stāpianę domingę, q̄ recenti fuit Amiralio cōiuncta necessitudine p̄ affinitatē.

*Amiralii
restitutio.*

*Acta collo
quiū Ratis
bonæ.*

LIBER XIII.

SVb finem Aprilis inchoatū fuit colloquiū. Eccius autem erat impatiens atque moro-